

РЕГИОНАЛНИ РАЗМЕШТАЈ ОСНОВНИХ ПРОИЗВОДНИХ КАПАЦИТЕТА ПОЉОПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ¹

Радојка Малетић², С. Церанић

Сажетак. Проблеми неравномерног регионалног развоја су глобалне природе. Развој нових технологија, масовна производња и промењен начин и стил живота људи заостравају питања неравномерног регионалног развоја. Једно од најважнијих питања макроекономске политике сваке земље јесте обезбеђивање равномерног економског развоја на целој територији. Политика равномерног регионалног развоја треба да подстакне боље коришћење природних потенцијала у неразвијеном подручјима. Сложеност и значај регионалног развоја показује и чињеница да се ова питања налазе у уставима великог броја земаља. Региони и регионални развој нашао је место и у Уставу Републике Србије из 2006. године (Службени гласник РС бр. 98/2006, Службени гласник РС², бр. 55/05 и 71/05). Да би се стекао увид у производне потенцијале и компаративне предности појединих територија, као један од предуслова рационалног коришћења расположивих ресурса у раду је илустровано стање просторног размештаја основних производних капацитета пољопривреде (земљишта, дугогодишњи засади и броја стоке), на основу удела појединих региона у укупном потенцијалу Републике Србије. Стога су јединице посматрања дефинисане помоћу два критеријума: административни и географски. Административни, који обухвата поделу територија на општинске целине, као јединствене територије, док је географски обухватио поделу територије Србије на равничарски, брежуљкасти, брдски и планински регион (Службени гласник СРС бр. 30/77).

Кључне речи: регионални размештај, капацитети пољопривреде, Србија.

¹ Рад представља део истраживања на пројекту „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије-диверзификација дохотка и смањење сиромаштва“, бр. ОН179028, који у периоду 2011-2014. године финансира МНТР Владе Републике Србије

² Др Радојка Малетић, ред. проф., др Слободан Церанић, ред. проф., Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Земун, Србија, е.маил: maletic@agrif.bg.ac.rs

1. Увод

У Србији је већ дуго времена присутан неравномеран регионални развој који је резултирао великим разликама у степену развијености између општина-градова, региона па и појединих руралних подручја. Значајна разлика у степену развијености постоји између округа који окружују урбане центре и претежно руралних подручја, између урбаних и руралних подручја, али и између појединих руралних региона. Због тога се инсистира на политици равномерног регионалног развоја која треба да подстакне целисходније коришћење природних потенцијала, у неразвијеним подручјима. У истраживањима аутора, Богданов и Божић (2010) дата је подробнија анализа постојећег стања у погледу регионалног развоја, са посебним освртом на аграр.

Руралне области у Србији се карактеришу великом разноврсношћу у природном, привредном, друштвеном и демографском аспекту. Имајући то у виду, Богданов (2007, стр. 60) руралне области дели на:

- *Подручја са високом пољопривредном продуктивношћу и интегрисаном економијом* - ова подручја се налазе у Војводини и северним деловима централне Србије око река Саве и Дунава
- *Мале урбане економије са пољопривредом која зависи од радне снаге*- смештене дуж речних токова, на главним саобраћајницама у централној Србији и/или око урбаних центара.
- *Економије засноване на природним ресурсима* - Ове области обухватају углавном планинске регионе при чему се посебно истичу планински региони у југоисточном делу Србије.

Србија данас располаже са око 5.1 милиона ха пољопривредних површина (0.68 ха по становнику) од чега су око 4.2 милиона ха обрадиве површине (0,56 ха по становнику), што је изнад просека у поређењу са земљама ЕУ (СГС, 2009).

Србија располаже разноврсним и релативно значајним факторима за развој пољопривредне производње. Чињеница је да се од давнина, па и данас уочава значајна хетерогеност нивоа привредног развоја појединих региона и области Србије али и велике разлике у природним условима као значајним факторима за реализацију пољопривредне производње. Управо те околности су условиле да део производних потенцијала још увек није довољно искоришћен.

Стога су јединице посматрања у овом раду дефинисане помоћу два критеријума: *административни* и *географски*. Административни, који обухвата поделу територија на општинске целине, као јединствене

територије, док је географски обухватио поделу територије Србије на равничарски, брежуљкасти, брдски и планински регион (Службени гласник СРС бр. 30/77). Полазећи од претпоставке да се чиниоци развоја у региону (становништво, простор, природни ресурси, инфраструктура, производња и сл) значајно разликују те да је регионе могуће посматрати као посебне целине.

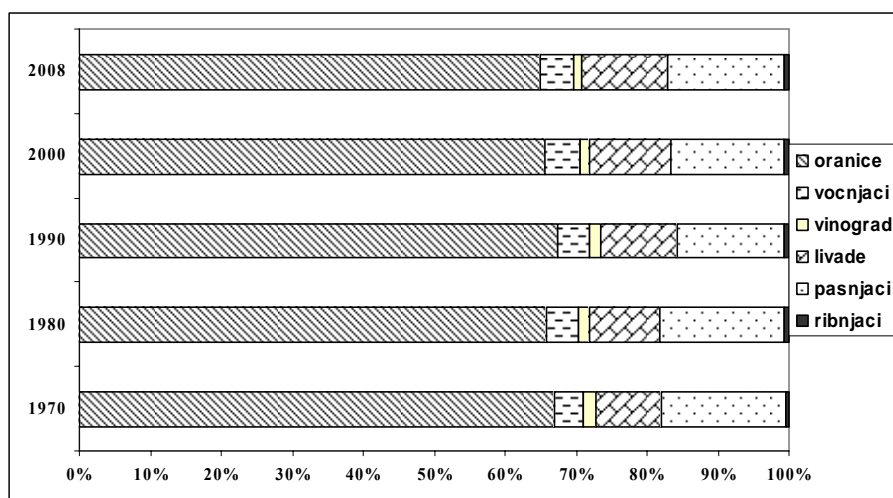

График 1. Структура коришћења пољопривредног земљишта Србије (без Косова и Метохије) од 1970-2008. год.

Преко два милиона хектара пољопривредних површина спада у високо продуктивна земљишта лоцирана у низијским пределима, која имају малу количину падавина у вегетационом периоду и недовољно ефикасан систем заштите од штетног дејства сувишних вода. Значајан део територије Србије припада брдско-планинском подручју, где у структури обрадивих површина доминира земљиште лошијих бонитетних класа, тешко доступне и неподесне за механичку обраду, услед чега се велики део ових површина не експлоатише.

Богданов (1993) је испитивала регионални размештај основних капацитета пољопривреде у Србији и дошла до врло интересантних закључака, те је циљ ове анализе био да дефинише данашњу структуру и размештај производних капацитета како би се направила паралела у односу на истраживања пре двадесет година.

2. Регионални размештај производних капацитета пољопривреде

2.1. Пољопривредно земљиште

Пољопривредна производња у Србији се заснива на површини од око 5.1 милиона ха (таб. 1). Од чега на обрадиву површину отпада око 83%. Највећи проценат обрадиве површине бележи се у равничарском (44.28%), затим брежуљкастом (27.24%), а најмања у планинском подручју (6,43%), таб. 1.

Табела 1. Структура пољопривредног земљишта Републике Србије према начину коришћења (%), по регионима
Table1 The structure of agricultural land use of the Republic of Serbia by regions (%)

Начин коришћења	Структура (Србија=100%)				Србија (ха)
	РЕГИОН				
	Равничарски	Брежуљкасти	Брдски	Планински	
<i>ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПОВРШИНЕ</i>	39.52	25.15	26.13	9.20	5.093.194
<i>ОБРАДИВЕ ПОВРШИНЕ</i>	44.28	27.24	22.04	6.43	4.222.720
Оранице и баште	53.75	27.42	15.53	3.29	3.302.087
Воћњаци	13.19	38.93	37.47	10.41	241.599
Виногради	25.49	51.77	22.74	0	58.324
Ливаде	7.78	19.43	50.57	22.22	620.710
Пашњаци	13.22	15.09	48.03	23.66	832.704

Извор: Општине у Србији 2009 године, РЗС, Београд

Начин коришћења пољопривредних и обрадивих површина у појединим регионима је значајно различит и детерминисан је израженим разликама у природним и друштвено-економским чиниоцима. Тако оранице и баште имају највећу лоцираност у равничарском региону (53.75%), а најмању у планинском (3.29%). Површине под дугогодишњим засадима (воћњаци и виногради) бележе највеће учешће у структури земљишта на брежуљкастом и брдском подручју. Од укупних површина на брдском подручју Србије налази се највећа заступљеност ливада и пашњака (таб. 1). Забележена структура коришћења пољопривредног земљишта није битно различита у односу на исту пре двадесет година (Богданов, 1993), иако је укупна пољопривредна површина тада била већа и износила је 5.730.000 ха.

Погледајму структуру коришћења пољопривредних површина по регионима у табели 2. Као прво, у структури пољопривредних површина равничарског региона највеће учешће заузимају површине под ораницама и баштама (94.92%), а сасвим мало дугогодишњи засади, ливаде и пашњаци.

Таб. 2. Структура пољопривредних површина региона (%),
према начину коришћења
Table 2 The structure of agricultural land use in the regions (%)

Начин коришћења	Структура			
	РЕГИОН			
	Равничарски	Брежуљкасти	Брдски	Планински
ОБРАДИВЕ ПОВРШИНЕ	92.90	89.82	69.93	57.96
1. Оранице и баште	94.92	78.72	55.11	39.98
2. Воћњаци	1.70	8.17	9.73	9.26
3. Виногради	0.80	2.62	1.42	0.00
4. Ливаде	2.58	10.48	33.73	50.76
Пашњаци	5.47	9.81	30.05	42.04
Рибњаци, трстици, баре	1.63	0.37	0.02	0.00
ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПОВРШИНЕ	2.012.997	1.280.769	1.330.749	468.679

Извор: Општине у Србији 2009 године, РЗС, Београд

На брежуљкастом и брдском подручју оранице и баште су лоциране са највећим учешћем (78.72%, тј. 55.11%), али присутно је и значајно учешће ливада, као и пашњака (око 10%, тј. 30%). Такође, воћњаци и виногради су највише распрострањени у пољопривредним површинама брдског и брежуљкастог предела.

У структури земљишта планинског региона највеће учешће имају ливаде и пашњаци, а тек на трећем месту су оранице и баште.

2.2. Дугогодишњи засади

Познато је да Србију одликују хетерогени рељеф, микроклима и педолошки услови што је у дугогодишњој традицији у пољопривредној производњи довело до издвајања и формирања специфичних помо-еколошких рејона и виногорја. Стога воћарска производња представља значајну аграрну делатност и заснована је на преко 240.000 хектара (5.7% обрадивих површина). Међутим, недостатак у организацији ове делатности лежи у томе што се она највећим делом одвија на малим, породичним

домаћинствима, што за резултат има ниске приносе, те стога и нерентабилну производњу. Из познатих разлога производња је током протеклих година базирана на исцрпљивању природних ресурса и потенцијала, без адекватних улагања – са редукованим инпутима и агротехником. То је довело да су зсади воћа и грожђа у великој мери амортизовани, а асортиман непримерен захтевима савременог тржишта. Тек у последњих неколико година подижу се велике воћне плантаже са најсавременијом опремом, техником и технологијом. Међутим, њихов број је још изузетно мали. До сличних констатација је дошао и Хопић у својој студији (2008) са напоменом да од свих воћних врста јабука је најважнија, а следе шљива и грожђе. Процена је да род шљиве у 2008. години износи око 634.000 т, и за 7% је мањи од рода из 2007. године. Производња јабука од 227.000 тона је мања од нивоа производње у 2007. години за 7,5%. Род воћа у 2008. години је према првим проценама мањи за око 20% у односу на претходну, 2007. годину. Ако је за утеху, производња воћа је имала значајан пад и у другим европским земљама. Род грожђа се процењује на око 414.000 тона, што је за 17,2% више него 2007. Са око 58 хиљада хектара винограда, Србија спада у мање произвођаче грожђа у Европи.

Србија располаже са око 60.000.000 стабала јабука и шљива и око 300 милиона чокота винове лозе (пре двадесет година око 90.000.000 стабала континенталног воћа и преко 506.000.000 чокота винове лозе - Богданов, 1993). Највећи део потенцијала родних стабала јабуке се налази у равничарском подручју (преко 51%). Површине под шљивом, као и виновом лозом су највише распрострањене на брежуљкастом и брдском подручју, таб. 3.

Табела 3. Структура броја стабла најзаступљенијих воћних врста (%), по регионима

Table 3 The structure of the most common fruit trees by regions (%)

Воћна врста	Структура (Србија=100%)				Србија (бр. родних стабала)
	РЕГИОН				
	Равничар.	Брежуљкасти	Брдски	Планински	
Јабука	51.30	23.00	18.40	7.30	15.223.831
Шљива	9.47	40.86	40.02	9.65	41.884.883
Винова лоза (000 чокота)	19.40	56.45	24.15	0.00	300.514

Извор: Општине у Србији 2009 године, РЗС, Београд

Воће се у Србији гаји на читавој територији земље (изузев највиших планинских предела), али је концентracија већих плантажних засада изражена

у суботичко-хоргошкој пешчари, на Фрушкој гори, у Вршачком крају, Подрињу, Поцерини и Шумадији.

Производња грожђа има посебне агроколошке захтеве, те се одликује израженијом концентрацијом на појединим регионима, од којих су најзначајнији: фрушкогорски, севернобачки, јужнобанатски, јужноморавски и тимочко-крајински. Планински рејон нема значајно учешће дугогодишњих засада у укупној структури пољопривредног земљишта (таб. 3). Сличан распоред заступљености појединих воћних врста је забележено и у истраживањима пре две деценије (Богданов, 1993). Дакле, ту се ништа значајно није променило.

2.3. Сточарство

Због свог значаја највећи део подршке из аграрног буџета у протеклих неколико година ишао је на развој сточарства (67% одобрених кредита МПШВ).

Хопић у својој студији (2008) напомиње да учешће сточарске производње у производној структури (заједно са бројем условних грла по ха пољопривредних површина) указује на степен развијености пољопривредне производње једне земље. У структури бруто остварене вредности, учешће биљне производње у Србији износи 58,8%, а сточарске само 41,2%. У пољопривреди земаља ЕУ око 70% вредности долази из сточарске, а 30% из биљне производње. Посебно забрињава чињеница да се ова тенденција наставља и даље, тако да Србија има све мање сточног фонда.

Број стоке значајно је смањен протекле деценије. Смањење броја грла посебно је изражено у говедарству и овчарству, чиме је однос између броја грла и расположивих површина за производњу сточне хране погоршан. Број условних грла стоке смањен је током последње деценије за више од 30%.

По попису из 2007 године потенцијал сточарства чине више од милион грла говеда, више од 3.8 милиона свиња, преко 1.6 милиона оваца и преко 16 милиона комада живине (таб. 4).

Познато је да свињарство, због присуства бројних фактора (пре свега захтеви за стрним житима у исхрану) у односу на друге врсте стоке има најразвијенију регионалну димензију. Тако у Војводини и равничарском региону (житородна подручја) учешће броја свиња је више од 50%, у брежуљкастом удео износи 33.57%, а у брдском 13.53% (таб. 4). Пре две деценије Наталија (1993) закључује да од укупног броја свиња у равничарском подручју (житородном рејону) се налази више од 70%, те је удео у брско-планинском подручју знатно мањи.

Табела 4. Структура бројног стања стоке (%), по регионима, стање 1.12.2007. године
Table 4 The structure of livestock by regions, (%), state on the day of 1.12.2007.

Врста стоке	Структура (Србија=100%)				Србија (бр. стоке)
	РЕГИОН				
	Равничар.	Брежуљкасти	Брдски	Планински	
Говеда	30.71	31.62	26.48	11.19	1.087.077
Свиње	50.81	33.57	13.53	2.09	3.831.894
Овце	19.85	29.76	32.30	18.09	1.606.156
Живина	46.39	32.01	18.32	3.28	16.421.755
Бр. говеда на 100 ха пољ. површине	16.72	26.21	22.33	26.14	22
Бр. свиња на 100 ха пољ. површине	98.09	105.00	43.02	25.64	76
Бр. оваца на 100 ха пољ. површине	16.92	40.13	38.21	73.50	32

Извор: Општине у Србији 2008 године, РЗС, Београд

Говедарство и овчарство највеће учешће бележе на брежуљкастом и брдском подручју. Живинарска производња, за разлику од ранијих година (Богданов, 1993), има изражену регионалну компоненту, тако да равничарско подручје има највећу заступљеност у броју живине, затим следи брежуљкасти, а знатно мање учешће бележи брдски, и поготово планински регион (таб. 4).

3. Политика, правци и оквири дугорочног регионалног размештаја производних капацитета

У основи потребе за комплексним научним истраживањем и дефинисањем регионалног размештаја основних производних капацитета пољопривреде Србије леже многи мотиви. Ефикасан развој и рационално коришћење производних потенцијала захтевају комплексно разрађену производну политику пољопривреде која мора почивати на утврђеним и разрађеним приоритетима развоја и димензионисању оквира у којима ће се проблеми решавати.

Комплексно изучавање и повезивање екстерних и интерних фактора развоја треба да омогући избор рационалних и савремених производних, технолошких, економских и организационих решења и синхронизовано коришћење расположивих природних, радом створених и људских потенцијала.

Динамички приступ проблемима регионалног размештаја основних производних капацитета обезбеђује сагледавање услова за решавање дугорочних проблема, доношење адекватних инструмената и мера дугорочне и текуће аграрно-економске политике, усклађивање краткорочних са дугорочним акцијама, стабилност производње и повезаност развојних фаза и рационално регионално усмеравање регионалног развоја.

Дугорочан и комплексан приступ пружа реалну основу за целисходно решавање проблема регионалног размештаја производних капацитета, с обзиром на њихов значај, приоритет, временски фактор и друштвено-економске услове и ефикасно уклапање пољопривреде у привредни и друштвени развој.

Закључак

Равномерни регионални развој треба да подстакне боље коришћење природних потенцијала у неразвијеном подручјима, што се пре свега односи на развој пољопривреде. Основни задатак политике и стратегије убрзаног развоја неразвијених региона треба да се базира на диференцијалним предностима одређене територије.

У Србији су евидентне велике регионалне разлике у нивоу економске развијености. Разлике су евидентне и унутар региона. Територијално неразвијена подручја су у источним, јужним и делимично западним деловима Србије. Структура искоришћавања пољопривредних површина упућује на закључак јасне издиференцираности појединих грана пољопривреде по регионима Србије.

Високо учешће брежуљкастог и брдског подручја у површинама под дугогодишњим засадима, као и значајне површине под пашњацима и ливадама, те заступљеност сточарства дефинише велики значај ових региона у воћарско-виноградарској и сточарској производњи. Учешће равничарског подручја у ораничним површинама око 54% потврђује став и значај овог подручја у ратарској производњи.

На основу дефинисане тренутне структуре производних капацитета у аграру може се рећи да се слика структуре није значајно променила у односу на истраживања пре две деценије иако бржи развој неразвијених подручја, равномернији територијални развој и сл. су питања која су заузимала значајно место у свим планским и развојним документима. Међутим, и поред тога нису се смањиле разлике у нивоу развијености региона у Србији. Напротив, по многим показатељима регионалне разлике су повећане. Пракса је показала да се равномеран регионални развој не одвија спонтано, већ да постоји законита тежња повећања (продубљивања) регионалних разлика.

Стога, политика равномерног регионалног развоја треба да подстакне боље коришћење природних потенцијала у неразвијеном подручјима. У тржишној економији најважније је обезбедити посебне погодности да предузећа инвестирају у неразвијена подручја. Операционализација овог циља подразумева, пре свега: подизање регионалне конкурентности, смањење регионалних неравномерности и сиромаштва. Другим речима, убрзан економски развој неразвијених подручја смањио би миграције и повећао квалитет живота људи.

Литература

1. Богданов Наталија (1993): Регионални размештај основних капацитета пољопривреде Србије. Економика пољопривреде, Вол. 42, Но.7-8-9, стр. 213-218, Београд.
2. Богданов Наталија (2007): Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија. Монографија, Министарство Пољопривреде, шумарства и водопривреде, Србија
3. Bogdanov Natalija, Božić Dragica (2010): Review of agriculture and agricultural policy in Serbia, International monography "Agriculture in the Western Balkan countries", p.189-217, Published by Institut fur Agrarentwicklung in Mittel-und Osteuropa (IAMO)- Leibniz. Edited by Volk Tina.
4. Хопић, С. (2008): Рурални развој у Републици Србији. Пројекат финансира Европска унија, издавач Стална конференција градова и општина, ИСБН: 978-86-82455-76-9.
5. Закон о регионалном развоју, Службени гласник РС, бр. 15/2009.
6. Општине у Србији за 2008., РЗС, Београд, 2009.
7. Општине у Србији за 2007., РЗС, Београд, 2008.
8. Статистички годишњак Србије за 2009., РЗС, Београд.
9. Стратегију регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012 године, Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05.
10. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.
11. Упутство о методологији за утврђивање катастарског прихода, Службени гласник СРС, бр. 30/77.

Примљено: 20.11.2011.

Одобрено: 12.12.2011.

UDC: 631.1.017:353.1(497.11)

**REGIONAL DISTRIBUTION OF MAIN AGRICULTURAL
CAPACITIES OF SERBIA**

Maletić Radojka, Ph.D., Ceranić Slobodan, Ph.D.
University of Belgrade, Faculty of Agriculture, Belgrade, Serbia

Summary

Problems of uneven regional development are of global nature. Development of new technologies, mass production and changes in the way and style of living are placing additional strain on issue of uneven regional development. One of the major issues of macro-economical policy of each country is ensuring balanced economical development throughout its territory. Policy of balanced regional development should be incentive for better utilization of natural potentials, capacities in non-developed areas. Complexity and importance of regional development are also indicated by the fact that these issues are incorporated in constitutions of numerous countries. Regions and regional development were also incorporated in the Constitution of the Republic of Serbia in 2006 (Official Journal of RS, no. 98/2006, Official Journal of RS, no. 55/05 and 71/05). In order to gain insight into production capacities and comparative advantages of certain territories, as one of the prerequisites for rational utilization of available resources, in the paper, the situation in reference to special distribution of main production capacities in agriculture (soil, perennial crops and livestock numbers) are presented, based on share of individual regions in total potential of Republic of Serbia. Therefore, observation units were defined using two criteria: administrative and geographical. Administrative, which includes division of the territory into municipal entities, as single territories, whereas the geographical criterion included division of Serbia into low land, hilly, hilly-mountainous and mountainous regions (Official Journal of RS, no. 30/77).

Key words: regional distribution, agricultural capacities, Serbia.

Author's address:

Dr Radojka Maletić
Poljoprivredni fakultet
Nemanjina 6,
11080 Beograd - Zemun,
Republika Srbija
e-mail: maletic@agrif.bg.ac.rs